

NIJOLE LIETUVNINKAITE

KAUNO UNIVERSITETO BIBLIOTEKOS FONDO FORMAVIMO BRUOŽAI (1923—1950)

Kauno universiteto biblioteka paliko ryškų pėdsaką Lietuvos bibliotekininkystės ir apskritai kultūros istorijoje. Ji buvo didžiausia nepriklausomos Lietuvos mokslinė biblioteka savo fondo dydžiu ir veiklos apimtimi iki 1939 m., o atgavus Vilniaus kraštą, — antroji po Vilniaus universiteto bibliotekos. Fondo dydžiu Kauno universiteto biblioteka (toliau — KUB) dėl suprantamų priežasčių neprilygo ilgą istoriją turinčioms užsienio šalių universitetų bibliotekoms. Palyginti su jos bendramžėmis, biblioteka šiuo parametru siek tiek nuo jų skyrėsi. 1940 m. Latvijos universiteto biblioteka turėjo 343 000 egz.¹, o KUB sukaupė per 200 000 egz. spaudinių, be fakultetų bibliotekų. Kita vertus, kiekybiniai rodikliai yra daugiau papildomas negu pagrindinis argumentas bibliotekos reikšmei vertinti.

KUB gana sėkmingai atliko pagrindines šios rūšies bibliotekų funkcijas. Zenkli mokslo tiriamoji ir pedagoginė Kauno universiteto veikla tiesiog neįsivaizduojama be jo bibliotekos. Dėl objektyvių priežasčių KUB sunkiai sekėsi aprūpinti studentus ir klausytojus studijoms reikalingais spaudiniais. Vertinant šią bibliotekos funkciją, iki šiol nepakankamai atsižvelgiama į susiklosčiusią organizacinę skaitytojų aptarnavimo struktūrą. Be KUB, kaip fundamentinės bibliotekos, universitete iki 1940 m. dar funkcionavo 4 fakultetų, kelių dešimčių katedrų, kabinetų, seminarų ir kitų padalinių bibliotekos bei spaudinių rinkiniai. Jos veikė savarankiškai, bet tik finansiniu ir etatų požiūriais. Spaudiniai fakultetų ir jų padalinių bibliotekoms buvo užsakomi per KUB. Jų fondai atspindėjo fundamentinės bibliotekos suvestiniame kataloge. Direktorių V. Biržiška dėjo visas pastangas, kad šios bibliotekos patenkintų daugumą studentų literatūros poreikių. Suprantama, įgyvendinti šią idėją buvo sunku. Ir ne vien dėl to, kad trūko lėšų ir patalpų. Universiteto biblioteka nepajėgė geriau aprūpinti studentų mokymo literatūra, kadangi Lietuvoje nebuvo pakankamai jos leidžiama. Dėl šios priežasties paplito dėstytojų ar pačių studentų parengtų paskaitų konspektų dauginimas. Negalima užmiršti ir didelių, daugeliui neprieinamų pasaulinės knygu rinkos kainų.

Savo funkcionavimo pradžioje KUB užsibrėžė tokius tikslus: fondo formavimą ir saugojimą, skaitytojų aptarnavimą ir mokslinę veiklą. Jų siekdama, KUB neapsiribojo vien universitetu. V. Biržiška ne kartą pabrėžė bibliotekos nuostatą tarnauti visai tautai, nes bib-

¹ Sinkevičius K. Lietuvos TSR bibliotekų istorija (ikitarybinis laikotarpis): Mokymo priemonė. — V., 1982. — P. 78.

lioteka — „gyvas kultūros organizmas, aktingas Lietuvos kultūros gyvenimo dalyvis. Ir ji norėtų, kad tie ryšiai, kurie jau dabar yra su Lietuvos visuomene užsimezgę, ne tik nenutrūktų, bet iš metų į metus tvirtėtų, ji norėtų, kad visa Lietuvos visuomenė ją laikytų savo biblioteka, kad ji kaip artimą draugą globotų ir remtų bent tiek, kiek glėbojo ir rėmė iki šiol. Bet ir pati biblioteka norėtų tą visuomenę kelti ir šviesti, kiek tai jos jėgos leidžia“². Kartu buvo nurodyta lietuviškų spaudinių komplektavimo reikšmė: „Svarbiausias šių dienų bibliotekos uždavinys — padėti kiekvienam, kas nori pažinti Lietuvą, jos kultūrą, kalbą, praeitį ir dabartį. Siam reikalui ji turi gan rimtus rinkinius lietuviškų ir apie Lietuvą knygų ir raštų“³. Tuos rinkinius jau 1928 m. įvertino ne tik Lietuvos, bet ir užsienio mokslininkai, lituanistikos tyrinėtojai.

KUB, turėdama palankesnes materialines sąlygas, kvalifikuotesnius darbuotojus, perėmė iš Centri io valstybinio knygyno (toliau — CVK) vieną iš svarbiausių nacionalinės bibliotekos funkcijų — lituanistinės raštijos komplektavimą ir saugojimą. Nacionalinės bibliotekos funkcijų susiformavimas KUB bei jos santykiai su CVK atskleisti šio darbo autorės leidinyje „Tarp knygų“. (Ar nepriklausomoje Lietuvoje buvo nacionalinė biblioteka? 1991. Nr. 1. P. 12—14).

Pagal turinio kriterijų KUB fondas laikomas universaliu mokslinės bibliotekos fondu. Jo komplektavimui būdingos šios savybės: plati tematika, retrospektyvi apimtis, retų spaudinių rinkimas. Bibliotekos fondą sudarė pagrindinis universalaus profilio, specializuoti ir pagalbinis skyriai. Pastarasis apėmė informacinius leidinius — enciklopedijas, žodynus ir bibliografijos darbus. Jis buvo laikomas skaityklose ir laisvai prieinamas skaitytojams. Tokią bibliotekos fondo sudėtį numatė 1934 m. „Bibliotekos ir skaityklos taisyklės“.

KUB fondas sparčiai plėtėsi. Baigiantis pirmajam veiklos dešimtmėčiui, bibliotekoje buvo per 100 000 egz. leidinių. 1933 m. birželio 14 d. bibliotekos inventoriaus knygoje buvo įrašytas 100 000 leidinio numeris — „Lietuviškosios enciklopedijos“ pirmasis tomas. 1923 m. pirmąja užregistruota knyga buvo „Monumentii della Universite di Padova“ (Venecija, 1884). KUB tapo didžiausia nepriklausomos Lietuvos biblioteka. Fondo augimo intensyvumą rodo 1 lentelės duomenys.

Bibliotekos fondą ypač praturtino 1934 m. iš CVK gauti leidiniai. 1936 m. KUB buvo 155 470, 1937 — 165 673, o 1938 — 172 006 egz. spaudinių⁴. 1938/1939 mokslo metais fondas padidėjo 9 389 egz., bet iš šio skaičiaus net 8 429 egz. (6 922 knygos ir 1 507 žurnalai) buvo gauti nemokamai: privalomuoju egzemplioriumi, mainais ar dovanomis⁵. Biblioteka dėl lėšų stokos nupirko tik 728 knygas ir 232 žurnalus.

1940 m. biblioteka buvo antroji pagal fondo dydį respublikoje (po

² Biržiška V. Lietuvos universiteto biblioteka (1923.I.I.—1928.I.I.) // Iliustruoti Lietuva. Savaitinis „Lietuvos“ priedas. — 1928. — Saus. 6. — Nr. 1. — P. 4.

³ Min. str. — P. 3.

⁴ Kauno miesto statistikos metraštis. 1938. — K., 1939. — P. 117.

⁵ V. D. Universiteto biblioteka 1938—1939 mokslo metais // B. ž. — 1940. — Nr. 2. — P. 61.

I lentelė. KUB fondo dinamika 1923—1933 m.⁶

Metai	[sigyta leidinių (egz.)	Iš viso (egz.)
1923	24 000	24 000
1924	6 969	30 969
1925	8 479	39 448
1926	5 250	44 698
1927	6 123	50 821
1928	5 187	56 008
1929	4 811	60 189
1930	15 396	76 215
1931	7 346	83 561
1932	11 874	95 388
1933	10 268	105 656

Vilniaus universiteto bibliotekos). KUB sukaupė 200 000 egz. spaudinių fondą, o Antrojo pasaulinio karo išvakarėse jos fondai išaugo iki 300 000 egz.⁷

Po 1940 m. Lietuvos prievartinio inkorporavimo į TSRS sudėtį respublikos bibliotekų darbą skubėta politizuoti. Kita vertus, jų fondai nukentėjo nuo vadinamojo bibliotekų valymo, kai buvo išimti arba sunaikinti neatitinkantys komunistinės ideologijos leidiniai. Kartu sutriko mainų bei tarpbibliotekiniai ryšiai su užsienio šalimis. 1941 m. gegužės 28 d. LKP (b) CK biuro posėdyje buvo svarstomas Vyriausiosios literatūros ir leidyklų (reikalių) valdybos (toliau — Glavlito) veikimas⁸. Buvo pažymėta, kad nepakankamai organizuotas politiškai kenksmingos literatūros šalinimas iš bibliotekų. Iš esamų Lietuvoje 237 bibliotekų buvo patikrintos tik 70. Svarbiausia, kad atrinkta literatūra nebuvo sunaikinta, o palikta vietoje. CK pasiūlė atlikti šį darbą iki 1941 m. birželio 10 d. Glavlitas buvo papildytas cenzoriais iš lietuvių komunistų. Tų metų birželio pradžioje Glavlitas sunaikino 45 515 kg spaudinių. Nesunaikintiems leidiniams saugoti įsteigti specialūs skyriai. Tuo metu sudarytos 3 brigados KUB fondui patikrinti. 1941 m. birželio 9 d. į Kauno popieriaus fabriką iš Lietuvos bibliotekų pasiųsta 39 035 kg archyvinės ir 1280 kg spaustuvinės „makulatūros“. Ją įsakyta nedelsiant perdirbti. Glavlitas išleido 4 konfiskuojamų knygų sąrašus. Leidinius tikrinti ir šalinti galėjo tik cenzūros organų darbuotojai. Išimti darydavo politinėms valdyboms. Bibliotekų inventorius knygose leidinių naikinimo aktai nebuvo minimi.

⁶ Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16—1932.IX.1) apyskaita. — K., 1933. — P. 303.

⁷ Sinkevičius K. Min. veik. — P. 62.

⁸ Iš Glavlito veiklos knygas naikinant // Į laisvę. — 1941. — Liepos 26. — Nr. 29. — P. 5. — Parašas: Knygos mėgėjas.

Leista įrašyti tik akto numerį ir datą. Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas nutraukė šį vandalizmą.

Vokiečių okupacijos metai taip pat skaudžiai palietė bibliotekas. Vėl teko saugoti jų turtą, kad neišgrobstyty. KUB irgi dirbo sunkiomis sąlygomis. Vieną karo metų epizodą savo atsiminimuose aprašė architektas A. Mošinskis, šiuo metu gyvenantis Brazilijoje⁹. Vokiečiai įsakė KUB direktoriui V. Biržiškai išvežti visus leidinius žydų ir hebrajų kalbomis į Kauno Petrašiūnų popieriaus fabriką. Biblioteka iš tikrųjų didžiavosi unikaliu judaikos rinkiniu. Dauguma jo knygų buvo išleistos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Vilniuje, Kaune, Kėdainiuose, Slucke ir kitur. Rinkinį sudarė filosofinio, religinio bei įvairaus pobūdžio literatūra. Biblioteka turėjo XVII—XVIII a. talmudų, spausdintų pergamente. Judaikos leidinius bibliotekai padėjo surinkti universiteto Semitologijos katedros docentas N. Sapira (1894—1943), kurį sušaudė vokiečiai. V. Biržiška negalėjo sutikti su tokiu retenybių naikinimu. Jis pakvietė studentus ir per kelias dienas surinko kelis sunkvežimius makulatūros. Ji buvo nuvežta į popieriaus fabriką. Ten V. Biržiška gavo pristatymo kvitą, kad KUB atidavė tam tikrą kiekį makulatūros. Judaikos rinkinys, sumaniai paslėptas pačioje bibliotekoje, išliko nesunaikintas. V. Biržiška, rizikuodamas gyvybe, išgelbėjo bibliotekos kultūrinės vertybės. 1943 m. kovo 19 d. vokiečiai uždraudė visas Lietuvos aukštąsias mokyklas (tik vyresniųjų kursų studentams leido baigti mokslą). KUB fondo saugyklos patalpose buvo įrengta slėptuvė. Iki dabar saugyklos sienose išliko to meto vokiški užrašai. KUB savo veiklos visiškai nenutraukė. Skaityklos buvo uždarytos, bet bibliotekos darbuotojai tvarkė spaudinius fondą. Darbo diena buvo sutrumpinta. Biblioteka aptarnavo ir pavienius skaitytojus. (Iš pokalbio su buvusia KUB bibliotekininke L. Zygylyte 1990.05.02). Karo metu (1941—1944) bibliotekos fondas pasipildė apytikriai 30 000 egz. leidinių. (Šie duomenys apskaičiuoti lyginant prieškarinį ir pokario metų fondo dydį).

1944 m. vokiečiai pasitraukė. Tų metų lapkričio 13 d. LTSR Liaudies Komisarų Taryba atnaujino Kauno universiteto veiklą. Biblioteka tęsė savo darbą. Kaip matyti iš 2 lentelės, kasmet įsigyjamų leidinių sparčiai gausėjo.

2 lentelė. Metinis gautų naujų leidinių (egz.) skaičius¹⁰

Metai	1945	1946	1947	1949	1950
įsigyta leidinių	1 877	7 197	11 599	19 670	24 914

⁹ Mošinskis A. Tylaus kabineto mokslininko ryžtas: Kaip prof. Vaclovas Biržiška išgelbėjo vertingas knygas nuo sunaikinimo // Draugas (JAV). — 1984. — Liep. 21.

¹⁰ Užkuraitė S. Kauno politechnikos instituto bibliotekos veikla 1923—1965 metais // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. — V., 1966. — T. 5. — P. 73.

1950 m. KUB fondą sudarė 403 839 egz. spaudinių. Nemažai pastangų reikėjo spaudinių saugykiai ir fondui sutvarkyti. Tvarkymas truko daugiau kaip metus. 1948 m. atlikta bibliotekos fondo inventorizacija. Jos metu paaiškėjo huostoliai, padaryti pirmaisiais tarybinio režimo bei vokiečių okupacijos metais. Vertingiausių fondo dalį, paslėptą rusyje, pavyko išgelbėti. 1945 m. bibliotekoje įsteigtas specialus fondas (specialus literatūros saugojimo skyrius), kurio veiklai vadovavo Glavlitas. Dalis bibliotekos fondo buvo prieinama tik nedaugeliui skaitytojų. 1948 m. rudenį, iškėlus humanitarines specialybes į Vilniaus universitetą, biblioteka neteko šio profilio skaitytojų.

1950 m. spalio 31 d. paskelbtas TSRS aukštojo mokslo ministro S. Kaftanovo įsakymas Nr. 1924 „Dėl Kauno valstybinio universiteto reorganizavimo į Kauno politechnikos institutą ir Kauno medicinos institutą“. Bibliotekos veikla buvo nutraukta. Jos fondą išsidalijo įkurtų institutų bei kitos Lietuvos bibliotekos. KUB fondo dalijimas faktiškai pradėtas iš anksto, dar veikiant bibliotekai. Jau 1949 m. buvo sudaryta speciali komisija. Remiantis jos 1949 m. rugsėjo 28 d. nutarimu, 1950 m. balandyje pradėtas skirstyti KUB rankraštynas¹¹. Tuo metu LTSR mokslų akademijos bibliotekai pirmiausiai perduoti neinventorinti rankraščiai. Juos sudarė asmenų ir įvairių organizacijų archyvai. Mokslų akademijos biblioteka paėmė 96 asmenų archyvus. Tarp jų buvo E. Jagomasto, P. Rusecko, St. Dabušio, P. Klimo, M. Petrausko, E. Volterio, A. Smetonos, St. Didžiulio, V. Biržiškos, V. Bičiūno, M. Jankaus ir kiti. Kartu perduoti 73 draugijų, periodinių leidinių redakcijų, įstaigų archyvai. 1950 m. balandžio 13 d. perdavimo akte įrašyta „Saulėtekio“, „Varpo“, „Ukininko“, „Ryto“, „Jaunimo“, „Trimito“ ir kitų redakcijų archyvinė medžiaga. Tuo pačiu metu perduoti Istorijos, „Birutės“, Lietuvos moterų, Petrapilio lietuvių studentų, Lietuvių—italų, Knygos mėgėjų bei kitų draugijų archyvai. Jų kiekis perdavimo akte skaičiuojamas ryšuliais. Iš viso į Vilnių išvežti 548 ryšuliai¹². KUB rankraštynas buvo likviduojamas toliau. 1951 m. sausio 20 d. LTSR MA Lietuvių literatūros ir kalbos instituto direktorius K. Korsakas atsiuntė KUB direktoriui raštą, kuriame nurodė, kad buvusio Kauno universiteto bibliotekos rankraštynas perduodamas šiam institutui¹³. Nemaža KUB rankraštyno dalis atiteko Vilniaus universiteto bibliotekai. 1952—1953 m. jai perduota daugiau kaip 3 000 bibliotekinių vienetų aprašytos medžiagos, Karpių šeimos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų aktų archyvai¹⁴. Svarbiausią vietą užėmė lituanistikos medžiaga. Kauno politechnikos

¹¹ Kauno technologijos universiteto biblioteka, 1 lap. // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos 1950 m. balandžio 12 d. raštas.

¹² KTUB, 9 lap. // Kauno Valst. universiteto bibliotekos inventorinių rankraščių fondų, perduotų LTSR Mokslų Akademijai, sąrašas, sudarytas Kaune 1950 m. balandžio 15 d.

¹³ KTUB, 1 lap. // Lietuvos TSR Lietuvių literatūros ir kalbos instituto 1951 m. sausio 20 d. raštas buvusio Kauno universiteto bibliotekos direktoriui.

¹⁴ Petrauskienė I. Rankraštynas // Kultūrų kryžkelėje. — V., 1970. — P. 116.

instituto bibliotekoje liko tik keli rankraščiai, atitinkantys instituto profilį.

Tuo pačiu metu prasidėjo spaudinių fondo dalijimas. 1949 m. vasario ir kovo mėn. KUB perdavė LTSR knygų rūmams judaikos rinkinį, religinio turinio spaudinių ir periodinių leidinių — iš viso 4 sunkvežimius (2 sunkvežimiai po 1,5 tonos ir 2 — po 3 tonas)¹⁵. 1950 m. gruodžio mėn. LKP(b) CK Partijos istorijos institutas paėmė socialdemokratinės ir komunistinės pakraipos literatūrą. 1950—1952 m. didelę dalį atsirinko Vilniaus universiteto biblioteka¹⁶. Tuo metu perduoti reti lituanistikos leidiniai, JAV lietuvių spaudos rinkinys bei kita humanitarinio profilio literatūra. Nemažą buvusios KUB fondo dalį 1960—1970 m. minėtoms ir kitoms bibliotekoms perdavė Kauno politechnikos instituto biblioteka. Vien Kauno viešajai bibliotekai 1964—1969 m. atiduota 132 774 egz. spaudinių¹⁷. Tarp jų — 3 inkunabulai. Visa medicinos literatūra pateko į Kauno medicinos instituto biblioteką. Kauno politechnikos instituto bibliotekoje liko per 200 000 egz. KUB fondo spaudinių, išleistų XV—XX a., fotografijų rinkinys bei dalis žemėlapių skyriaus.

Fondo komplektavimo šaltiniai

Bibliotekos fondui komplektuoti buvo taikomi pradinis, einamasis ir retrospektyvus metodai. Sudariusi fondo branduolį, biblioteka jį papildydavo ne tik nauja, bet ir anksčiau išėjusia literatūra. Fondo komplektavimo kokybė tiesiogiai priklausė nuo komplektavimo šaltinių. Biblioteka įsigydavo spaudinių privalomuoju egzemplioriumi, knygynuose, dovanomis ir mainais.

Privalomasis egzempliorius

Vienas iš svarbiausių KUB komplektavimo šaltinių turėjo būti privalomasis egzempliorius. Pirmaisiais veiklos metais biblioteka gaudavo tik dalį Lietuvoje išeinančių spaudinių¹⁸. Vien Užsienio reikalų ir Žemės ūkio ministerijos siuntė bibliotekai savo leidinius. Susidarė paradoksali situacija: biblioteka gaudavo įvairių užsienio šalių spaudinių, bet lietuviški leidiniai ją aplenkė. Ji neturėjo netgi K. Būgos žodyno. Reikėjo ieškoti būdų, kaip gauti privalomąjį egzempliorių. Nemažai pastangų padėjo Bibliotekos komisija, tobulindama 1919 m. spaudos įstatymą¹⁹. Jo 9 straipsnis nurodė, kad kiekviena spaustuvė ar tolygi jai įstaiga privalo įsigyti kiekvieno spaudinio 8 egz. pristatyti apskrities arba miesto viršinin-

¹⁵ KTUB, 2 lap. // Perdavimo aktas.

¹⁶ Vilniaus universiteto istorija. 1940—1979. — V., 1979. — P. 372.

¹⁷ Kauno viešoji biblioteka, 20 lap. // Kauno viešosios bibliotekos netvarkyto bibliotekinio fondo visuminės apskaitos knyga.

¹⁸ Lietuvos universiteto veikimo apskaita 1922.II.16 — 1924.VI.15. — K., 1924. — P. 23.

¹⁹ Biržiška V. Privalomieji egzemplioriai // B. ž. — 1929. — Nr. 6. — P. 170.

kui. Toks paskirstymas lėmė, kad nė viena Lietuvos biblioteka neturėjo viso rinkinio lietuviškų spaudinių, pasirodžiusių nuo 1919 m. pabaigos. Universiteto bibliotekos komisija parengė spaudos įstatymo pakeitimo projektą, kuriame numatyta aprūpinti KUB privalomuoju spaudinių egzemplioriumi²⁰. Įstatymo projektas apėmė ir lietuvių arba kitomis kalbomis užsienyje išleistus, bet Lietuvoje platintus leidinius. Šis projektas liko neįgyvendintas, bet iš jo kilo Bibliografijos instituto steigimo idėja. Įsteigtas KUB bazėje institutas nuo 1924 m. rudens aprūpino biblioteką privalomuoju egzemplioriumi. Susidarė sąlygos naujiems lietuviškiems leidiniams komplektuoti. Bibliografijos institutui po vieną savo apskrityje išspausdintų leidinių egzempliorių siuntinėdavo apskričių viršinininkai²¹. Institutui teko įveikti sunkumų, susijusių su privalomojo egzemplioriaus rinkimu. Jį pasiekdavo tik atsitiktiniai Klaipėdos krašto leidiniai. 1929 m. V. Biržiška pagrindė atskiro privalomojo spaudos egzemplioriaus įstatymo būtinumą. Įstatymas turėjo apimti ir Klaipėdos kraštą. V. Biržiška pasiūlė, kad po vieną privalomąjį spaudinių egzempliorių gautų CVK, KUB ir Bibliografijos institutas. Jis pabrėžė, kad šie spaudiniai turi būti geros kokybės, nes spaustuvės dažnai atrinkdavo defektingus leidinius. Geriau reikėjo sutvarkyti privalomojo egzemplioriaus pristatymo apskaitą ir numatyti bibliotekų atsakomybę už jo saugojimą. V. Biržiška akcentavo, kad „spaudiniai, spausdinami užsienyje, jei Lietuvoje yra platinami didesniu skaičiumi ar jei juos leidžia Lietuvos leidėjai, turi būti pristatomi bibliotekoms. Tokio nuostato laiku neturėdami, nustojome daugybės lietuviškų spaudinių, kurie 1920—1924 m. ypačingai, buvo spausdinami daugiausia Vokietijoje, bet nebuvo pristatomi į Lietuvos bibliotekas“²². Spaudoje buvo keliama ir kiti privalomojo egzemplioriaus rinkimo klausimai. Dažnai Bibliografijos institutui savo iniciatyva teko ieškoti spaudinių ar žinių apie juos. Beveik visada trūko smulkesnių žinybinių ar reklaminio pobūdžio leidinių privalomųjų egzempliorių. Į institutą nepatekdavo cenzūros konfiskuoti leidiniai. Sunkiai sekėsi gauti spaudinių iš užsienio. V. Biržiška laiškais kreipėsi į Lietuvos pasiuntinybes ir konsulatų prašydamas jų pagalbos²³. Užsienio reikalų ministras V. Sidzikauskas institutui pranešė, kad Lietuvos pasiuntinybės Anglijoje, Olandijoje ir Šveicarijoje pasirūpins lietuviškų ir lituanikos leidinių siuntimu. Lietuvos generalinis konsulas Niujorke instituto prašymą netgi paskelbė Šiaurės Amerikos spaudoje ir informavo autorius. Ši akcija davė gerų rezultatų. Iš karto institutas gavo beveik 30 leidinių. 1933 m. buvo priimtas naujas spaudos įstatymas. Privalomojo spaudinių egzemplioriaus klausimo iš esmės jis neišsprendė, bet pakeitė skirstymą. Dabar 8 pristatomus privalomuosius egzempliorius skirstė vidaus reikalų ministras, suderinęs su švietimo ir teisingumo mi-

²⁰ „Spaudos įstatymo“ pakeitimo projektas // Ten pat.

²¹ Žukas V. Lietuvos bibliografijos institutas // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. — V., 1963. — T. 4. — P. 105.

²² Biržiška V. Privalomieji egzemplioriai // B. ž. — 1929. — Nr. 6. — P. 170.

²³ Iš bibliotekininkų gyvenimo // Lietuvos aidas. — 1933. — Geg. 10. — Nr. 104. — P. 10.

nistras²⁴. KUB irgi buvo paskirtas toks egzempliorius. Naujasis įstatymas palengvino rinkti privalomąjį egzempliorių, nors ne visos įstaigos griežtai jo laikėsi. Daug keblumų kėlė nuo 1939 m. spalio mėn. Vilniaus spaustuvių siunčiami privalomieji egzemplioriai²⁵. Abu spaudos įstatymai ir jų vykdymas negarantavo bibliotekai spaudinių komplektavimo išsamumo.

1940 m. pradžioje buvo paskelbtas naujas privalomojo egzemplioriaus paskirstymas²⁶. KUB atitinkamai gavo po 10 ir po 4 egzempliorius jame numatytų leidinių. Pagerėjo komplektavimo darbas. Nuo 1941 m. bibliotekai paskirtas sąjunginis privalomasis egzempliorius, kurį siuntė Centrinis mokslinis bibliotekų kolektočius²⁷. (Reguliariai jį pradėta gauti 1946 m.). Kiek vėliau buvo paskirtas Lietuvos TSR leidžiamos literatūros privalomasis egzempliorius. Karo metais biblioteka gaudavo Lietuvoje išėjusius spaudinius. Per visą KUB veiklą privalomasis spaudinių egzempliorius negarantavo fondo komplektavimo išsamumo, bet bibliotekos pastangomis įsigyta dauguma spaudinių.

Knygynai

KUB fondo komplektavimui tiesioginį poveikį darė universiteto fakultetų poreikiai. Fakultetai pateikdavo bibliotekai reikalingų leidinių sąrašus. Biblioteka juos derindavo su šiuos sąrašus tvirtinančia Bibliotekos komisija. Tokiam kryptingam fondo komplektavimui reikėjo ir tam tikro komplektavimo šaltinio — leidinių pirkimo knygynuose. Daugumą reikalingos literatūros biblioteka pirkė Vokietijoje²⁸. Mokslinius leidinius KUB įsigydavo Berlyno, Leipcigo, Miuncheno, Karaliaučiaus ir kitų miestų knygų sandėliuose bei antikvariniuose knygynuose. Dar prieš bibliotekos įsteigimą 1922 m. universitetas užmezgė ryšius su G. Foko knygynu Leipcige. Šis knygynas aprūpino biblioteką ne tik mokslinėmis knygomis, bet ir periodiniais leidiniais. Iš čia buvo gaunami „Biochemische Zeitschrift“, „Zeitschrift für analytische Chemie“ bei kiti svarbūs leidiniai. Knygos buvo perkamos iš rusų—prancūzų knygyno „Trud“ Paryžiuje, rusų antikvarinio knygyno „Rossica“ Berlyne ir kitų vietų. Aktyvėjant Lietuvos kultūriniam gyvenimui, buvo įsteigti keli dideli knygynai pačiame Kaune. KUB palaikė ryšius su „Saudos fondų“, „Mokslų“, „Stellos“, Pribačiaus bei Ptašeko knygynais. Šie knygynai prekavo ir užsienio šalių knygomis. Jie tarpininkavo užsakant leidinius iš užsienio. „Spaudos fondo“ ir Pribačiaus knygynai užsakydavo KUB leidinius iš Vokietijos, „Stellos“ knygynas — iš Lenkijos, o „Mokslų“ ir Ptašeko

²⁴ Spaudos įstatymas // Vyriausybės žinios. — 1933. — Nr. 510. — P. 1.

²⁵ Zukas V. Lietuvos bibliografijos institutas // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. — V., 1963. — T. 4. — P. 107.

²⁶ Naujas privalomųjų spaudinių egzempliorių paskirstymas // B. ž. — 1940. — Nr. 2. — P. 60.

²⁷ Užkuraitė S. Kauno politechnikos instituto bibliotekos veikla 1923—1965 metais // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. — V., 1966. — T. 5. — P. 71.

²⁸ Ten pat. — P. 71.

knygynai — iš TSRS. Sis komplektavimo šaltinis papildė biblioteką moksline literatūra. KUB neatmetė galimybės supažindinti savo skaitytojus ir su marksistine literatūra. 1925 m. biblioteka užmezgė ryšius su Markso ir Engelso archyvo leidykla Frankfurte prie Maino. Į fondą patekdavo ir daugiau panašaus pobūdžio leidinių.

Siam komplektavimo šaltiniui reikėjo nemažai pinigų. Lėšų sąmata buvo sudaryta 1922 m. dar prieš bibliotekos įsteigimą. Spaudiniams pirkti ir įvairiems ūkio reikalams buvo paskirta 83 270 litų²⁹. Bibliotekos reikmės greitai augo, todėl lėšos buvo padidintos. Sumažinus bendrą universiteto lėšų sąmatą, nukentėjo ir biblioteka. Spaudiniams įsigyti 1924 m. buvo palikta tik 47 538,12 lito. Į pagalbą atėjo universiteto fakultetai. Jie sutiko dalį lėšų perduoti bibliotekai. Šitaip lėšos padidėjo iki būtino minimumo. Pirmųjų ketverių metų asignavimus spaudiniams rodo 3 lentelės duomenys.

3 lentelė. Bibliotekos lėšos spaudiniams pirkti ir įrišti 1923—1926 m.³⁰

Metai	1923	1924	1925	1926
Litų suma	79 276	82 773	149 926	15 000

1926 m. lėšos spaudiniams įsigyti sumažėjo net 10 kartų. 1927 m. buvo asignuota 50 000 litų. Nuo 1926 m. spaudiniams įsigyti kasmet buvo skiriama vidutiniškai po 40 000 litų. Bibliotekos ši suma nepatenkino. V. Biržiška rašė: „Zinoma, tai per maža suma, nes paėmus iš tos sumos būtiniems reikalams (knygų aptaisymui, mokslo žurnalų išrašymams ir t. t.) knygoms pirkti lieka visai maža. Tuo tarpu mokslo knygos buvo brangios, pavyzdžiui, už vieną vokiečių kalba knygą apie garo mašinas, teko sumokėti 700 litų“³¹. Lėšų visada trūko. rūpesčių nekėlė tik inventorius. Jam biblioteka gaudavo pakankamai lėšų. Ji įsigijo medines lentynas knygų saugykiai bei 2 geležines spintas rankraščiams³². V. Biržiškos duomenimis, per devynerius veiklos metus spaudiniams pirkti biblioteka gavo 476 000 litų. Bibliotekininkai ieškojo būdų, kaip pagausinti turimas lėšas. Vienu metu buvo iškelta mintis dėl mokesčio už naudojimąsi biblioteka, bet tam nebuvo reikiamų sąlygų: „Daugumas užsienio bibliotekų ima iš studentų tam tikrą mokestį už pasinaudojimą biblioteka ir taip sudaro nemažas lėšas turtui papildyti. Atrodo, kad ilgainiui ir mums teks to paties siekti, bet dabar, kol nėra sudarytų tinkamų skaitytojams sąlygų, to mokesčio įvedimas būtų nepateisina-

²⁹ Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.II.16 — 1924.VI.15. — K., 1924.

— P. 21.

³⁰ Lietuvos universitetas. 1922—1927. Pirmųjų penkerių metų veikimo apyskaita. — K., 1927. — P. 134.

³¹ Apie universiteto biblioteką: Interviu su Vac. Biržiška // Lietuvos aidas. — 1928. Gruod. 5. — Nr. 252. — P. 3. — Parašas: G-s. V.

³² Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka // Lietuvos aidas. — 1932. — Sausio 21. — Nr. 16. — P. 4. — Parašas: Pr. Ra.

mas³³. Tuo metu biblioteka buvo parengusi „Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos fondo“ taisykles. Jos skelbė, kad fondo lėšas sudaro universiteto mokslo personalo, studentų, klausytojų, laisvųjų klausytojų ir pašalinių asmenų, besinaudojančių biblioteka, privalomi mokesčiai. Kiekvieno semestro pradžioje reikalauta į fondą įmokėti tam tikrą pinigų sumą. Mokslo personalui buvo numatyta po 25 litus, privatdocentams ir jaunesniajam mokslo personalui — po 10 litų, o studentams ir laisviesiems klausytojams — po 5. Kiti asmenys turėjo per vieną semestrą sumokėti po 50 litų arba po 2 litus už kiekvieną užsąkytą knygą. Nuo mokesčio galėjo būti atleisti tik studentai, nemokantys už mokslą, pavyzdžiui, savanoriai ar Vyčio Kryžiaus kavalieriai. Šį mokesį turėjo rinkti biblioteka ir perduoti į valstybės išdo bibliotekos sąskaitą. Surinktos lėšos turėjo būti skiriamos knygoms ir periodiniams leidiniams pirkti, įrišti ir bibliotekos leidiniams leisti. Šis sumanymas liko neįgyvendintas.

1927—1932 m. bendros KUB išlaidos sudarė 635 051 litą 62 centus. Spaudiniams biblioteka išleido 2 357 889 litus 28 centus. Išlaidų didėjimą rodo 4 lentelės duomenys.

4 lentelė. KUB išlaidos 1927—1932 m.³⁴

Metai	Bendros išlaidos	Išlaidos spaudiniams
1927	86 902,58	49 900,62
1928	72 411,78	40 199,04
1929	82 487,15	49 856,86
1930	114 559,89	76 182,03
1931	151 386,66	86 661,03
1932	127 300,46	54 999,70
Iš viso:	635 051,62	357 889,28

Per pirmąjį bibliotekos veiklos dešimtmetį knygoms ir periodiniams leidiniams pirkti ji gavo 517 153,31 lito. Už šią sumą biblioteka įsigijo 24 740 spaudinių (vidutiniškai po 20 litų 90 centų už vieną leidinį). Likusieji 70 648 leidiniai buvo padovanoti.

Iš 1937 m. valstybės biudžeto knygoms ir periodiniams leidiniams pirkti Svetimo ministerija paskyrė bibliotekai 30 000 litų³⁵. Universiteto fakultetų bibliotekos gavo 73 450 litų. 1938 m. KUB lėšos padidėjo

³³ Milijoniniai turtai VDU rūmų požemiuose: Kokia yra V. D. Un-to biblioteka // Lietuvos žinios. — 1939. — Kovo 11. — Nr. 57. — P. 5. — Parašas: Mkl. St.

³⁴ Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16—1932.IX.1) apyskaita. — K., 1933. — 522 p.

³⁵ Išlaidos bibliotekoms 1937 m. valstybės biudžete // B. ž. — 1937. — Nr. 3. — P. 134—135.

5 000 litų³⁶. Tokia pati suma buvo numatyta ir 1939 m., bet mažinant visą biudžetą, sumažėjo ir ji. Bibliotekai buvo palikta 20 000 litų³⁷. Universiteto fakultetų bibliotekos gavo vidutiniškai pusę anksčiau numatytų lėšų. 1938—1939 m. knygoms ir periodiniams leidiniams pirkti KUB išleido 12 841,06 lito, o joms įrišti — 6 918,40 lito.

1941 m. KUB fondo komplektavimui iš valstybinio biudžeto buvo numatyta 370 000 rublių. Liaudies kūrybos fondas antikvariniams spaudiniams pirkti papildomai skyrė 10 000 rublių³⁸. Karo metais lėšų biblioteka negavo. Pirkti leidinius ji pradėjo po karo. 1945 m. bibliotekai paskirta 120 000 rublių, 1947 m. — 170 000, o 1950 m. — 250 000³⁹. Užsienio literatūrą KUB užsakydavo per „Tarptautinę knygą“ Maskvoje. Tiesioginių ryšių su užsienio knygynais jau neturėta.

KUB fondas buvo nepakankamai komplektuojamas, nes trūko lėšų. Tik trečdalis visų bibliotekos spaudinių buvo nupirkti, o kiti gauti mainais arba dovanoti⁴⁰. Nemažiai lėšų reikėjo leidiniams įrišti. Universiteto fakultetų bibliotekos buvo geriau aprūpintos. Spaudinių buvo sunku įsigyti dėl didelių pasaulinės knygų rinkos kainų. Bibliotekos fondo didėjimą veikė netolygus lėšų paskirstymas.

Dovanos

Įsikūrus bibliotekai, reikėjo ieškoti ir kitų būdų, kaip sparčiau kaupti fondą. Universiteto ir bibliotekos vadovybė 1923 m. „Lietuvos“ dienraštyje paskelbė kreipimąsi į Lietuvos visuomenę. Jame pabrėžė, kad tik universiteto jėgomis ir valstybės lėšomis neįmanoma organizuoti geros mokslinės bibliotekos. Čia reikalinga ir Lietuvos visuomenės parama. Vadovybė prašė padėti lėšomis, spaudiniais, rankraščiais. Universiteto studentų pastangomis tuo metu buvo platinamas atsišaukimas „Lietuvos Jaunimui“. Lietuvos jaunimas buvo raginamas prisidėti prie bibliotekos fondų komplektavimo: rinkti lietuviškus spaudinius ir rankraščius. Atsišaukime buvo pažymėta, kad „universiteto biblioteka, būdama Lietuvos mokslo biblioteka, stengiasi rinkti ne vien tik tas knygas, kuriose dabartinis mokslo stovis atsispindi, bet ir viską, kas gali Lietuvos kultūros eigą apibūdinti nuo pat jos seniausių laikų“⁴¹. Taip buvo atkreiptas ypatingas dėmesys į senąsias lietuviškas knygas.

Biblioteką parėmė ne tik Lietuvos visuomenė, bet ir dauguma pasaulio universitetų bei organizacijų. Jau pirmaisiais veiklos metais biblio-

³⁶ Išlaidos bibliotekoms 1939 m. valstybės biudžete // B. ž. — 1939. — Nr. 3. — P. 93.

³⁷ Išlaidos bibliotekoms pakeistame 1939 m. valstybės biudžete // B. ž. — 1939. — Nr. 6. — P. 179.

³⁸ Sinkevičius K. Lietuvos TSR bibliotekų istorija. 1940—1980. — V., 1983. — P. 62.

³⁹ Užkuraitė S. Kauno politechnikos instituto bibliotekos veikla 1923—1965 metais. // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. — V., 1966. — T. 5. — P. 72.

⁴⁰ Eimaitė E. V. D. universiteto bibliotekai 15 metų // Lietuvos aidas. — 1938. — Vas. 9. — Nr. 63. — P. 5.

⁴¹ KTUB, 1 lap. // Atsišaukimas „Lietuvos jaunimui“.

tekai buvo padovanota 20 311 egzempliorių leidinių, o nupirkta tik 3 689⁴². Vėlesniais metais dovanų skaičius vis mažėjo. Kauno universiteto 1922—1924 m. veiklos apyskaitoje buvo paskelbtas oficialus dovanų sąrašas⁴³. Nuo 1923 m. vasario 7 d. iki 1924 m. birželio 5 d. biblioteka gavo dovanų iš 168 organizacijų bei privačių asmenų. Ją parėmė Paryžiaus, Upsalos, Niujorko, Prahos, Ciūricho, Helsinkio ir kiti universitetai. Knygų rinko ir siuntė užsienio lietuviai. Bibliotekos fondu rūpinosi Lietuvos visuomenė ir įstaigos. Pirmąją svarbią dovaną — prof. A. Becenbergerio asmeninę biblioteką — 1923 m. kovo mėn. KUB perdavė Lietuvos švietimo ministerija⁴⁴. Šis rinkinys (4 608 egz.) sudarė bibliotekos fondo branduolį. Tų pačių metų birželyje KUB fondas papildė buvusių Aukštųjų kursų biblioteką, kurią sudarė 1 954 moksliniai leidiniai⁴⁵. Iš Centrinės kariuomenės bibliotekos gautos 1 124 ne karinės tematikos knygos. Reikšminga ir įvairių asmenų parama. Skotijoje KUB rūpinosi P. Bancevičiaus (1873—1949)⁴⁶. Jo pastangomis jau 1922 m. Skotijos gyvenvietėje Belshilyje buvo įsteigtas Lietuvos informacijos biuras. Vėliau P. Bancevičius dirbo Lietuvos atstovybės Londone patarėju. Jis surinko 3 685 knygas, kurios buvo žymimos specialiu knygos antspaudu: „Surinko ir pasiuntė (P. Bancevičius.) 104 Main Street. Belshill/Lanarkshire, Scotland“. Keletas specialių rinkliavų buvo surengta Lietuvos atstovo Anglijoje J. Naruševičiaus pastangomis. Jų dėka bibliotekos fondas papildė keliais tūkstančiais leidinių. Suomijoje Kauno universiteto ryšiais su mokslo įstaigomis ir biblioteka rūpinosi atstovas Ig. Seinius. KUB buvo atsiųsti Suomijos mokslo įstaigų išleisti darbai. Tautų Sąjunga irgi siuntė savo visus leidinius.

1923—1934 m. KUB fondas papildė kitu dideliu ir vertingu knygų rinkiniu. Svetimo ministro J. Tonkūno įsakyme paminėta: „Valstybės centralinis knygynas Kaune perduoda Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai visas mokslo, senąsas, lituanistikos ir panašias knygas“⁴⁷. Tokie leidiniai padėjo plėtoti KUB veiklą.

Su entuziazmu į KUB fondo organizavimą įsitraukė Lietuvos žmonės. Jau minėtame dovanų sąrašė matome žymių visuomenės veikėjų, mokslininkų, studentų, moksleivių ir kitų asmenų pavardes. Rašytojas J. Tumas-Vaižgantas padovanojo bibliotekai 552 knygas. Zoologas J. Elisonas, būsimas universiteto dėstytojas, iš Panevėžio atsiuntė 276 knygas. Prie fondų komplektavimo prisidėjo broliai V. ir M. Biržiškos, M. Jankus, F. Bortkevičienė, V. Mošinskis, J. Savickis, St. Salkauskis ir daugelis kitų.

⁴² Lietuvos universitetas. 1922—1927. Pirmųjų penkerių metų veikimo apyskaita. — K., 1927. — P. 127.

⁴³ Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.II.16—1924.VI.15. — K., 1924. — P. 24.

⁴⁴ Vilnonytė V. Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka. 1919—1940. — V., 1984. — P. 46.

⁴⁵ Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.II.16—1924.VI.15. — K., 1924.

⁴⁶ Lietuvių enciklopedija. — Bostonas, 1954. — T. 2. — P. 161—162.

⁴⁷ Vilnonytė V. Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka. 1919—1940. — V., 1984. — P. 122.

Po 1940 m. į biblioteką pateko keli asmeniniai knygų rinkiniai. Tuo laiku buvo gauta retų spaudinių iš Kretingos pranciškonų (bernardinų) vienuolyno bibliotekos. Dovanos, kaip komplektavimo šaltinis, dabar neturėjo tokios reikšmės kaip bibliotekos veiklos pradžioje. Didinę įtaką jos darė rankraštyno komplektavimui. Pokario metais donanų beveik negauta.

Mainai

KUB fondas sėkmingai buvo papildomas mainų būdu. Jau 1923 m. biblioteka užmezgė mainų ryšius. Per pirmąjį KUB veiklos penkmetį mainų partneriais buvo per 100 pasaulio aukštųjų mokyklų, bibliotekų bei mokslo įstaigų⁴⁸. Nuo 1924 m. KUB keitėsi leidiniais su Rusija. Nuolatiniai ryšiai buvo palaikomi su Leningrado, Maskvos, Minsko, Smolensko, Rostovo, Irkutsko universitetų bei valstybinėmis bibliotekomis. 1926 m. KUB jau gavo Niujorko, Kalifornijos, Rio de Zaneiro, Masačusetso universitetų bei Vašingtono Kongreso bibliotekos leidinius⁴⁹. Nuolat plėtėsi mainai su Europos šalimis. Daugumą mainų partnerių iš ten sudarė universitetų bibliotekos: Berlyno, Karaliaučiaus, Leipcigo, Kelno, Tiūbingeno, Stokholmo, Upsalos, Kopenhagos, Prahos, Brno, Bazelio, Zenevos, Friburgo, Berno, Helsinkio, Bolonijos, Venecijos, Paryžiaus, Dižono ir kitų. Su Lenkija mainų ryšiai užmegzti tik nuo 1939 metų. KUB artimai bendradarbiavo su kaimyninėmis Latvijos ir Estijos respublikomis. Biblioteką pasiekdavo leidiniai iš Azijos (Tokijo, Charbino, Jeruzalės), Afrikos (Keiptauno), Australijos (Adelaidės) universitetų. Svarbūs buvo ryšiai su tokiomis valstybinėmis bibliotekomis, kaip Nacionaline Paryžiaus biblioteka, Prūsijos valstybine biblioteka Berlyne, Prahos viešąja biblioteka, Rygos valstybine biblioteka. Mainų apimtis buvo didelė, bet turėjo ir epizodiškumo bruožų⁵⁰. Ne visi užmegzti ryšiai išliko. Tai kenkė mokslinių leidinių komplektavimui. KUB mainų fondo pagrindą sudarė Kauno universiteto leidiniai. Mainams universitetas skyrė 150 egzempliorių žurnalų ir 50 egzempliorių knygų⁵¹. Šiuos leidinius biblioteka gaudavo nemokamai.

1941 m. pradžioje mainai dar vyko, bet sumažėjo partnerių užsienyje. Tais metais į Karaliaučiaus, Getenburgo, Kopenhagos, Tokijo ir Stokholmo bibliotekas buvo išsiųsta 11, o į įvairias TSRS bibliotekas — 49 leidiniai⁵². KUB ir toliau keitėsi universiteto mokslo darbais. Karo metais mainai su kitų šalių bibliotekomis nutrūko. 1947 m. atnaujinus

⁴⁸ Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16—1932.IX.1) apyskaita. — K., 1933. — P. 358.

⁴⁹ Ten pat. — P. 359.

⁵⁰ Užkuraitė S. Kauno politechnikos instituto bibliotekos veikla 1923—1965 metais // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. — V., 1966. — T. 5. — P. 65.

⁵¹ Vytauto Didžiojo universiteto 1935 m. rudens semestro kalendorius. — K., 1935. — P. 149.

⁵² KTUB, 2 lap. // V. D. Universiteto leidinių, išsiųstų mainais į užsienį 1941 m., apyskaita.

mainus, buvo gaunama literatūra iš 28 TSRS aukštųjų mokyklų ir mokytojų įstaigų bibliotekų. Ryšiai su užsieniu labai susiaurėjo. Mainai vyko su Paryžiaus, Oslo, Madrido universitetų, Kopenhagos valstybine ir keletu kitų bibliotekų. Tais metais iš užsienio buvo gauta 61 egzempliorius leidinių⁵³. Tokie patys mainai išliko iki bibliotekos uždarymo.

Kiti komplektavimo šaltiniai

Biblioteka naudojosi ir kitais komplektavimo šaltiniais — Kauno bibliotekų sukauptais fondais. KUB veiklos pradžioje jos fondą papildė Aukštųjų kursų ir Centrinės kariuomenės bibliotekų spaudiniai. Labiausiai biblioteką praturtino CVK perduoti leidiniai. 1923—1924 m. iš CVK gauta 960 egzempliorių nelietuviškų spaudinių dubletų⁵⁴. 1928 m. universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas V. Krėvė-Mickevičius kreipėsi į Svetimo ministeriją dėl CVK esančių mokslinių leidinių lietuvių ir užsienio kalbomis perdavimo KUB. Jis rėmėsi tuo, kad šie leidiniai reikalingi tiek dėstytojams, tiek studentų moksliniam darbui⁵⁵. CVK tam pasipriešino. Spauldoje pasirodė E. Volterio straipsnis apie CVK esančias retas knygas⁵⁶. Jis irgi pasiūlė šias retenybes perduoti KUB, kurioje jos būtų tikslingiau naudojamos. 1928 m. vėl iškilo KUB ir CVK sujungimo klausimas. Lietuvos ministrų kabinetas priėmė nutarimą parengti projektą. Svetimo ministerija šį darbą pavedė abiem bibliotekoms. Jos pateikė skirtingus projektus⁵⁷. KUB pageidavo perimti iš CVK tik mokslinę literatūrą, kuri sudarė per 30 000 egzempliorių. Likusieji CVK fondai ir viešoji skaitykla turėjo likti atskira biblioteka. Universiteto bibliotekai nerūpėjo beletristinė literatūra, tuo labiau masinio skaitytojų aptarnavimo perspektyva. Tokios pagrįstos priežastys nulėmė tai, jog projektas liko neįgyvendintas. Vis dėlto reikalai klostėsi KUB naudai. 1934 m. Svetimo ministerija leido iš CVK perduoti KUB pageidaujamus leidinius⁵⁸. Perdavimas galėjo vykti dalimis, perdavimo aktų nuorašus pateikus Svetimo ministerijai. Kartu buvo iškelta sąlyga, kad KUB sutiktų atlyginti Plungės, Rietavo ir Lyduokių dvarų bibliotekoms už knygas, jei to pareikalautų jų savininkai. V. Biržiška su tokia sąlyga sutiko. Nuo 1934 m. sausio 19 d. iki balandžio 30 d. pagal 5 perdavimo aktus KUB gavo 2 132 knygas: XV a. — 2 egz., XVI a. — 128 egz., XVII a. — 297 egz., XVIII a. — 1 371 egz., XIX a. — 194 egz., XX a. — 40 egz.⁵⁹. Dauguma jų buvo reti spaudiniai. Tų pačių metų ru-

⁵³ Užkuraitė S. Kauno politechnikos instituto bibliotekos veikla 1923—1965 metais // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. — V., 1966. — T. 5. — P. 73.

⁵⁴ Lietuvos universiteto veikimo apyskaita 1922.II.16—1924.VI.15. — K., 1924. — P. 23.

⁵⁵ Ten pat. — P. 58.

⁵⁶ Volteris E. Iš mūsų centrinės bibliotekos retenybių // Karo literatūros rodyklė. — 1928. — Nr. 39. — P. 309.

⁵⁷ Mūsų universiteto biblioteka // Lietuvos aidas. — 1929. — Liepos 2. — Nr. 146. — P. 5.

⁵⁸ Vilnonytė V. Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka. 1919—1940. — V., 1984. — P. 59.

⁵⁹ Ten pat. — P. 60.

denį, CVK suteikus viešosios bibliotekos statusą, fondai buvo perduodami toliau. Likusieji aktai rodo, kad KUB perduota dar 32 740 leidinių. Paskutiniame akte tikslus jų skaičius nenurodytas. J. Rimanto duomenimis, perduotų leidinių skaičius siekė 34 000 egz.⁶⁰ Informaciją apie CVK fondų dalies perdavimą paskelbė „Naujosios Romuvos“⁶¹ ir „Lietuvos aidas“⁶² kronikos. Pastarasis rašė, kad knygos, skirtos KUB, jau gabenamos į biblioteką. Likusios grožinės literatūros ir mokslo populiarinimo knygos numatomos perkelti į „Pažangos“ rūmus, kuriuose bus atidaryta viešoji biblioteka ir skaitykla.

KUB biblioteka buvo vienintelė Lietuvos mokslinė biblioteka. Ji visiškai įvykdė dvi svarbiausias nacionalinės bibliotekos funkcijas: formuoti kuo išsamesnį valstybės leidinių fondą bei užsienio leidinių, atitinkančių valstybės poreikius, fondą. Biblioteka išaugo į nacionalinės bibliografijos centrą. Lietuviškų spaudinių fondas tapo tiek einamosios, tiek retrospektyviosios bibliografijos baze. Jis buvo svarbus V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijos“, apėmusios 1547—1910 metus, rengimo šaltinis. Sukaupti rankraščių ir archyvų turtai sudarė sąlygas leidybinei bibliotekos veiklai. Šios medžiagos skelbimas mokslininkams ir visuomenei buvo vienas iš KUB tikslų. Biblioteka išleido kelis tokius leidinius bei skelbė Lietuvos istorijos medžiagą tęstiniame leidinyje „Mūsų senovė“, atgaivintame 1937 m. KUB fondas pravertė ir „Lietuviškosios enciklopedijos“ leidimui.

Komplektuodama fondą, KUB neišvengė ir stichiškumo. Jį nulėmė skirtingos vertės dovanos, lėšų trūkumas reikalingiems spaudiniams įsigyti. Netobulus privalomojo egzemplioriaus įstatymas negarantavo fondo komplektavimo išsamumo. Vis dėlto KUB veikla nulėmė Lietuvos bibliotekininkystės raidą ir jos mokslinius pagrindus.

Uždarius Kauno universitetą, bibliotekos fondą derėjo išsaugoti vienoje vietoje. Dalybų metu buvo išsklaidytos vertingos V. Biržiškos, J. Tumo-Vaižganto, E. Jagomasto, A. Becenbergerio ir kitų asmeninės bibliotekos. Dalis retų lietuviškų spaudinių bei rankraščių dingo. Po 1950 m. sunaikinta nemažai religinio turinio periodinių leidinių. Dėl to buvo sunku tyrinėti bibliotekos veiklą.

Si KUB fondo formavimą apžvalga dar bus papildyta naujais archyviniais duomenimis.

Kauno technologijos
universiteto biblioteka

Įteikta 1990 m. spalio mėn.

⁶⁰ Rimantas J. Centrinei valstybinei bibliotekai 20 metų // B. ž. — 1939. — Nr. 8. — P. 251.

⁶¹ Perreformuojamas Centralinis valstybinis knygynas // Naujoji Romuva. — 1934. — Nr. 203. — P. 866.

⁶² Komisija Centraliniam valstybiniam knygynui pertvarkyti // Lietuvos aidas. — 1934. — Liepos 15. — Nr. 261. — P. 5.

THE FORMATION OF KAUNAS UNIVERSITY LIBRARY STOCK (1923—1950)

Summary

In this article the analysis of stocking conditions of Kaunas University Library, based on historical and statistical methods, is presented. This library functioned not only as University library — in those times it fulfilled the principle tasks of National Library: 1) formation and storing of the stock of Lithuanian printed publications, 2) formation of the stock of foreign printed publications conforming to the State interests, 3) registration of current and retrospective national bibliography, 4) library service.

Kaunas University Library was the largest one in independent Lithuania up to the receiving back of Vilnius Region in 1939. It had universal scientific library stock. The stocking was distinguished by extensive subjects, retrospective volume and accumulation of rare printings. Great importance was attached to the unique collection of Lithuanian printed publications.

The volume of the stock grew rapidly. The library accumulated 100 000 copies of printings during the first decade of its work. In 1950 it possessed 403 839 copies. The main acquisition sources were these: deposit copies of Lithuanian printings, Lithuanian and foreign book-shops, international interlibrary loan, gifts.

In 1950, when Kaunas University was closed, the main part of the library stock and premises fell to the share of Kaunas Polytechnical Institute. At present more than 200 000 copies of Kaunas University Library's printings are stored there. The rest part of the stock was transmitted to Kaunas Medical Institute, Kaunas Public Library, Vilnius University and Academy of Sciences.